

CHESTIUNEA ORIENTALĂ LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA ȘI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

CAMIL MUREȘAN

Prin „chestiunea orientală“ istoria numește ansamblul problemelor care au apărut pe plan internațional drept urmare a declinului Imperiului otoman și a dezvoltării unor forțe politice care tindeau să se substituie acestui imperiu, să preia succesiunea „omului bolnav“, cum începe el a fi numit, în prima jumătate a secolului trecut. *) Forțele care au aspirat la rolul de succesori, integrali sau parțiali, au fost mai întâi Austria și Rusia. Imperiul Habsburgic a dat turcilor loviturile grele care, începute cu înfrângerea lor sub zidurile Vienei (septembrie 1683), au dus la respingerea hotarelor otomane pînă la Carpați și la Dunărea mijlocie. Pierderi teritoriale, înfrîngerii militare și scădere de prestigiu din care Imperiul otoman nu s-a mai putut redresa. În secolul al XVIII-lea el nu mai constituie o teroare pentru adversari; este depășit sub raport militar, al resurselor economice, al capacităților organizatorice. În conflictele în care se angajează este evaluat anticipat ca victimă și realitatea faptelor confirmă în majoritatea cazurilor această previziune.

Dar paralel cu aceste victorii care aduc Austriei dominația asupra Europei centrale și îi deschid dorințele de expansiune spre Peninsula balcanică, se ridică puterea Rusiei, modernizată prin reformele lui Petru cel Mare, lup-tînd cu succes pentru a-și dobîndi și consolida o ieșire la Marea Baltică și la Marea Neagră, făurind planuri pentru prelungirea acestei deschideri sudice pînă la Marea Mediterană. Confruntarea dintre Imperiul otoman cu Austria

* Literatura problemei este, cum e de așteptat, foarte întinsă. Indicăm aci doar cîteva titluri, fără pretenția de a reprezenta o selecție ideală: A. Oțetea, *Contribution à la question d'Orient*, București, 1930; Idem, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în țările românești, 1821—1822*, București, 1945; N. Iorga, *Histoire des états balkaniques à l'époque moderne*, ed. a II-a, București, 1925; Harold Temperley, *England and the Near East. The Crimea*, Londra, f.a.; A. J. Grant - H. Temperley, *Europe in the XIX-th and XX-th Centuries (1789—1932)*, ed. a IV-a, Londra, 1932; A. Debidour, *Histoire diplomatique de l'Europe, 1814—1878*, vol. I—II, Paris, 1891; E. I. Družinina, *Kučuk-Kainardžiiskii mir 1774 goda (Ego podgotovka i zaključenie)*, Moscova, 1955; cunoscuta lucrare a lui E. Tarlé *Războiul Crimeii*, vol. I—II; Dimitrie Djordjević, *Revolutions nationales des peuples balkaniques, 1804—1914*, Belgrad, 1965; Matthew Anderson, *The Eastern Question, 1774—1923*, Londra, 1966; Winfried Baumgart, *Der Friede von Paris, 1856*, München-Wien, 1972, ș.a.m.d.

de o parte, cu Rusia de cealaltă, se complică prin rivalitatea intereselor celor două state europene, pentru a-și asigura o parte cât mai avantajoasă din „moștenirea” ce se contura din procesul vizibil al slăbirii și descompunerii Imperiului otoman. Dacă în secolul al XVIII-lea ele au acționat de obicei în alianță — nu fără fricțiuni — împotriva turcilor, în secolul al XIX-lea pozițiile lor se distanțează, rivalitatea dintre ele se agravează.

Un al doilea factor care a complicat chestiunea orientală a fost dezvoltarea și expansiunea economică și politică a țărilor din apusul continentului, în frunte cu Anglia și Franța, după revoluția industrială din prima țară și după revoluția burgheză din cea de-a doua. Ambele au redescoperit, în condițiile declinului otoman, însemnătatea piețelor orientale, a comerțului levantin, a controlului asupra acestuia. Apăreau astfel noi competitori la succesiune, și problema orientală depășește prin implicațiile ei zona geografică delimitată de Imperiul otoman în declin, devenind o problemă europeană, mai precis o problemă a echilibrului politic între marile puteri.¹

Dar ciocnirea intereselor acestora, combinațiile succesoriale întemeiate pe rivalități economice și ambiții politice între marile puteri, ignorau un al treilea factor, în fond cel mai important și singurul legitim: prezența succesoriilor firești, a popoarelor subjugate prin cucerire de către turci, dar niciodată înfrînute definitiv, păstrându-și identitatea națională, dorința de recâștigare a libertății și independenței, pe care și-au afirmat-o printr-o luptă necontenită, plină de jertfe și eroism. Români, sârbii, bulgarii, albanezii, grecii sînt însuflețiți de noi și mari speranțe, cu fiecare semn al slăbiciunii progresive a puterii turcești. Deșteptarea lor la o conștiință națională în sensul modern al cuvîntului, ridicarea pe o treaptă superioară a luptei lor pentru independență, conturarea perspectivei apropiate de transformare în realitate a acestei posibilități, a acestui ideal istoric întreținut timp de patru secole, datează din aceeași epocă a declanșării chestiunii orientale, îmbogățindu-i conținutul cu o notă justă, progresistă.²

¹ De notat că puterile occidentale, pentru a-și valorifica interesele și a contracara pe rivalii lor, adoptă și tactica menținerii integrității Imperiului otoman, deși nu consecvent. Ele au contribuit astfel la prelungirea agoniei „omului bolnav”.

² Am vrea să remarcăm și faptul că într-un sens extrem de larg, o „problemă orientală” a planat asupra politicii europene din timpuri mult mai vechi, fiindcă se pare că țărmlul oriental al Mediteranei a fost în permanență o „placă turnantă” a vieții economice din cele trei continente care se întîlnesc în zona respectivă. Cînd cucerirea arabă (sec. VII) răstoarnă echilibrul de pînă atunci din Orientul apropiat, punînd în derută Imperiul bizantin, faptul are repercusiuni asupra vieții europene în general, chiar dacă ele nu vor fi fost atît de radicale cum le-a considerat Henri Pirenne, în lucrarea sa, *Mahomet et Charlemagne*. Cînd, în sec. XI, Imperiul bizantin e grav amenințat de expansiunea turcilor selgiucizi, Europa reacționează prin cruciade, care nu redresează Bizațul, ba chiar îi dau lovituri grele (cruciada a IV-a), însă statornicește puncte de sprijin occidentale în Levant și îndelungata supremație a republicilor maritime italiene pe Mediterana. În sec. XIV—XV iminența prăbușirii Imperiului bizantin în fața expansiunii otomane a determinat reluarea proiectelor și chiar a expedițiilor de cruciadă „tîrzie”, iar ulterior stăvilirea acestei expansiuni spre Europa centrală a constituit o problemă de dimensiuni europene. Ea s-a conjugat și atunci cu echilibrul politic european, disputat între Casa de Austria și Franța, aceasta din urmă recurgînd la alianța cu sultanul, împotriva împăratului Carol Quintul (1536).

Cel dintîi episod militar și diplomatic al chestiunii orientale poate fi considerat războiul ruso-turc dintre 1768—1774, încheiat prin pacea de la Kuciuk-Kainargi. Aceasta pentru că înfringerea Turciei n-a avut drept consecințe înscrierea în tratatul de pace doar a clauzelor obișnuite în asemenea împrejurări — cesiuni teritoriale, — despăgubiri etc. — ci și condiții care implicau posibilitatea amestecului permanent al unei puteri străine în chiar afacerile interne ale Imperiului otoman. Astfel, articolul 7 al tratatului prevedea dreptul reprezentantului Rusiei la Constantinopol de a face „recomandări” Porții în favoarea bisericii creștine din Imperiu. Ceea ce echivala cu rezervarea unui drept de presiune diplomatică în legătură cu o problemă internă otomană, deci o primă breșă în suveranitatea sultanului asupra supușilor săi. De aceeași factură era și articolul 16, care stipula dreptul Rusiei de a interveni în favoarea protejării Țărilor Române, aflate sub suzeranitatea turcească. De altfel și articolul 11, care impunea respectarea libertății comerciale ruse pe Marea Neagră și pe Dunăre, se poate încadra în aceeași categorie, întrucît țărmurile Mării Negre în cea mai mare parte și ale Dunării în aval de Orșova se aflau atunci în zona dominației teritoriale otomane.

Contururile unei probleme orientale încep să apară și mai clar în cadrul și în urma conflictului austro-ruso-turc început în 1787 și încheiat cu păcile de la Siștov (cu Austria, 1791) și de la Iași (cu Rusia, 1792). Pe de o parte prin agravarea, în raport cu conflictul precedent, a pierderilor teritoriale turcești. Ele au fost planuite în cadrul unei înțelegeri austro-ruse de împărțire a Turciei europene, survenite la 10 septembrie 1782. Potrivit acesteia, Rusiei avea să-i revină țărmul nordic al Mării Negre, pînă la Nistru, Austriei — partea apuseană a Peninsulei Balcanice; Grecia și Bulgaria ar fi reconstituit un Imperiu bizantin sub un suveran de origine rusă, iar Moldova și Țara Românească, unite, ar fi format un „regat al Daciei”, sub un principe agreeat atît de Austria cît și de Rusia. Ca urmare a acestui plan, în 1783 Rusia a anexat Crimeea și ținuturile tătărăști din nordul Mării Negre, considerate autonome prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi, iar în 1792 și-a împins frontiera sud-vestică pînă la Nistru. Pe de altă parte, devine semnificativă însă atitudinea Austriei, care nu insistă asupra cuceririlor teritoriale, prevăzute de alianța din 1782, restituie pe cele realizate în cursul războiului, iar diplomația ei declară că „de-acum înainte Turcia va fi o primejdie nu prin forța, ci prin slăbiciunea ei”. Este o conștientizare, o enunțare, chiar, a problemei orientale. Poziția Austriei la 1791 era dictată, evident, și de pericolul ce se întrevea pentru ea în apus, din partea Franței revoluționare, element care avea să o îndepărteze pentru cîteva decenii de la tendințele de expansiune către sud-estul Europei. Diplomația austriacă intuia însă și perspectiva întăririi masive a influenței Rusiei în această zonă, ceea ce putea să creeze Austriei mai mari dificultăți în calea propriilor sale planuri balcanice, decît slabul Imperiu otoman.³ În acest sens, e de reținut și denunțarea de către

³ De fapt, și războiul ruso-turc precedent provocase o apropiere a Austriei de Turcia, în 1771, cînd curtea vieneză se angajase, printr-un tratat secret, să sprijine pe sultan în redobîndirea teritoriilor cucerite de Rusia. Aplanarea acestui posibil conflict austro-rus s-a

primul ministru englez Pitt a complicațiilor ce se puteau ivi pentru interesele britanice pe urma înaintării spre sud a Imperiului țarist și a amenințării integrității Turciei. Parlamentul englez nu l-a susținut pe Pitt în tentativa de a se angaja într-o intervenție de restabilire a echilibrului în răsăritul continentului, însă prin luarea sa de poziție Pitt crease o linie de conduită în materie, pentru toți succesorii săi, marcând dimensiunile europene la care era destinată chestiunea orientală.

Acestea se precizează pe deplin în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, în contextul unei redeschideri a problemei dintr-o direcție opusă.

În 1798 Franța a organizat expediția în Egipt, sub conducerea lui Napoleon Bonaparte. Discutabilă ca eficiență din punctul de vedere a ceea ce pare să fi fost scopul ei principal,⁴ campania din Egipt punctează însă aspecte noi, evoluția rapidă a problemei orientale.

Pentru întâia dată o putere occidentală, deci nu limitrofă Turciei, care timp de două secole și jumătate dusesse o politică în genere amicală acesteia, căutând a-și salvagarda interesele economice în Levant prin intermediul acestor bune relații, trece la ofensivă, la intervenție militară și cucerește un teritoriu aflat sub suzeranitatea, deși destul de vagă, a sultanului. Franța se alătură politicii de descompunere prin deposedare a Imperiului otoman.

Totodată, contradicțiile între două puteri apusene — Anglia și Franța — se transmutau pe arena Orientului apropiat și în dauna Turciei. Expediția franceză în Egipt a fost un eșec din toate punctele de vedere, în afara aceluia al afirmării unui interes activ al Franței în Mediterana răsăriteană. Ea a deteriorat relațiile Franței cu Turcia, a determinat alianța acesteia din urmă cu Anglia și chiar cooperarea cu Rusia. Cu asentimentul Porții, flota rusă a participat pentru întâia dată la operațiuni militare pe Marea Mediterană.⁵

Întrînd în secolul al XIX-lea, problema orientală dobîndește o dimensiune nouă. De-acum înainte fiecare moment acut al ciocnirii de interese dintre marile puteri în sfera dominației formale a Imperiului otoman va fi prilejuită de izbucniri ale luptei de eliberare a popoarelor supuse de turci, sau se va împleti cu această luptă, trebuind să țină seama de dorința de independență a acestor popoare. Descompunerea Imperiului otoman nu mai apare doar ca rezultat al fenomenelor de dezagregare administrativă, instituțional-politică, economică și morală, dublate de presiunea externă a unor mari puteri. Ea va fi adîncită de lupta națională, de revoluțiile burgheze ale popoarelor subjugate. Se accentuează, prin urmare, ponderea factorului intern — devenit mai complex — în declinul puterii turcești, fără a slăbi însă nici valoarea celui extern.

realizat prin „compensițiile” pe care cei doi rivali le-au dobîndit în cadrul primei împărțiri a Poloniei (1772), și prin anexarea Bucovinei de către Austria (1775), pretinsă tot ca o compensație a sprijinului diplomatic acordat Porții.

⁴ Transformarea Egiptului într-o bază de pornire pentru o expediție franceză de cucerire a Indiei era o utopie demnă (sau poate nedemnă) de geniul militar al lui Napoleon...

⁵ În 1802, ca prim-consul, Napoleon a reparat eroarea politică a campaniei din Egipt, încheind cu Turcia un tratat prin care-i garanta integritatea teritorială.

Un alt aspect nou al problemei orientale decurge din faptul că sub presiunea nemulțumirilor interne, a revoluțiilor și a războaielor de eliberare națională, precum și a insucceselor externe, clasa dominantă otomană, în frunte cu sultanul, caută a stăvili procesul de descompunere a statului nu numai prin specularea contradicțiilor dintre marile puteri în legătură cu împărțirea influenței lor în sud-estul Europei și în Orientul apropiat, ci și prin reforme interne menite să modernizeze structura statului și să-l facă mai eficient ca instrumente de represiune internă și de apărare externă.

În anul 1804 a izbucnit marea răscoală a sîrbilor, sub conducerea lui Karagheorghe. Lupta poporului sîrb pentru eliberare s-a împlinit curînd cu un nou război ruso-turc, acesta, la rîndul său, fiind consecința unor evenimente mai generale, anume a conflictului dintre Imperiul napoleonian și coalițiile a III-a și a IV-a. Continuînd — după zdrobirea Austriei la Austerlitz și a Prusiei la Jena — războiul împotriva Rusiei, Napoleon I a reușit, prin anumite promisiuni, să atragă Turcia la o diversiune militară anti-rusă. Sultatul Selim al III-lea a revocat unilateral pe domnii din Țara Românească și Moldova, protejați de Rusia și a provocat reacția acesteia — ocuparea de către ea a țărilor române — ceea ce a dus, la 5 ianuarie 1807, la declararea oficială a războiului. Armata rusă reuși să stabilească joncțiunea cu sîrbii răsculați. La Constantinopol izbucni o revoltă a ienicerilor, care înlocui pe sultanul Selim al III-lea cu nepotul său, Mustafa al IV-lea (mai 1807). În iulie 1807, înțelegerea dintre Franța și Rusia la Tilsit prevedea și medierea de către Napoleon a unui armistițiu ruso-turc, încheiat la Slobozia, pe Dunăre, în august 1807.

Războiul s-a reluat în 1809, în urma faptului că Rusia continua să țină sub ocupație țările române.

Turcii suferă o serie de înfrîngeri, mai ales în 1811, dar iminența războiului cu Napoleon a determinat Rusia să încheie pacea de la București (28 mai 1812), mulțumindu-se cu anexarea Basarabiei. Mișcarea de eliberare a sîrbilor este înăbușită temporar, în urma încheierii războiului, care a dezangajat importante forțe turcești. Ea va izbucni însă în 1815 și în curînd Peninsula Balcanică va fi cuprinsă în întregime de valul luptei de eliberare a popoarelor supuse dominației turcești. A fost una din crizele cele mai grele pe care le-a avut de înfruntat Imperiul otoman și unul dintre momentele semnificative ale chestiunii orientale, acela în care împărțirea moștenirii turcești a început a se revendica din partea popoarelor asuprite.

Un rol de seamă în această luptă a revenit poporului grec. Avînd o burghezie mai dezvoltată, cu întinse relații internaționale, întemeindu-se și pe elementul unei tradiții istorice excepționale, grecii au cunoscut, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, un proces foarte rapid de redeschtere a conștiinței lor naționale.

Societatea secretă Eteria, fondată în 1814 la Odessa, de trei negustori greci stabiliți în acest oraș, a jucat un rol important în pregătirea mișcării de eliberare, prin ramificațiile pe care le-a creat în întreg sud-estul Europei. Conform planului Eteriei, revoluția grecească trebuia să înceapă în ianuarie

1821, sub conducerea lui Alexandru Ipsilanti (cu sprijinul domnilor fanarioți și al boierimii grecești din Principatele Române), iar în martie, același an, în Grecia. Odată cu mișcarea condusă de Ipsilanti s-a ridicat la luptă și poporul din Țara Românească, sub conducerea lui Tudor Vladimirescu. „Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu — se arată în Programul P.C.R. — marchează începutul istoriei moderne a României, un moment de cotitură în lupta pentru libertate și dreptate socială, pentru scuturarea jugului dominației străine și afirmarea drepturilor naționale ale poporului român”.

Dacă mișcarea românilor condusă de Tudor și cea a grecilor condusă de Ipsilanti au putut fi înăbușite de turci pînă în vara anului 1821, războiul de eliberare din Grecia a continuat cu îndrăjire. La începutul anului 1822 Grecia și-a proclamat independența, act întâmpinat cu simpatie de întreaga opinie publică progresistă de pe continent. Atrocitățile armatei otomane împotriva populației grecești au întărit și mai mult acest curent de simpatie. Marile puteri au început să întrevadă în criza declanșată de aceste mișcări de eliberare o posibilitate de a-și spori influența în sud-estul Europei. La 4 aprilie 1826 între Anglia și Rusia a survenit un acord în favoarea grecilor, la care în iulie 1827 a aderat și Franța. O flotă anglo-franceză a fost trimisă pe coastele Greciei în scopul unei demonstrații navale, dar în urma unui incident ea a atacat și distrus flota turcă la Navarino (20 octombrie 1827). Ca urmare, Turcia a rupt relațiile diplomatice cu cele trei puteri semnatare ale convențiilor în favoarea grecilor. Un corp expediționar francez a debarcat în Peloponez și, împreună cu răsculații greci, a obligat pe turci să evacueze peninsula. Intervenția militară occidentală a creat astfel situația unui război nedeclarat, devenită însă stare oficială în aprilie 1828, cînd Rusia a început operațiuni militare împotriva Turciei, în Principatele Române, Peninsula Balcanică și la frontiera caucaziană.

Înfrîntă, Turcia trebuie să semneze pacea de la Adrianopol (14 septembrie 1829), prin care recunoaște independența Greciei,⁶ autonomia Serbiei și unele clauze care consolidează statutul autonom al țărilor române, din punct de vedere economic și politic.

Etapele chestiunii orientale care se încheie prin pacea de la Adrianopol, caracterizată prin rolul principal al luptei de eliberare a popoarelor subjugate și cel ulterior, derivat, al amestecului marilor puteri, a marcat, totodată, încă două aspecte noi.

Pe de o parte, reușind să înfrîngă o răsccoală a ienicerilor (13—15 iunie 1826), izbucnită drept urmare a crizei interne determinate în Imperiul otoman de lupta de eliberare ce cuprinsese cea mai mare parte a teritoriilor sale europene, sultanul Mahmud al II-lea a inaugurat o politică de reforme interne, începînd cu reforma armatei. Clasa dominantă otomană a ajuns la convingerea că nu-și mai poate prelungi dominația, bazîndu-se pe instituțiile și structurile perimate, anacronice, ale Imperiului turcesc. Ea tinde, extrem de lent și întîm-

⁶ Anglia și Franța s-au grăbit a acorda statului grec independent mari credite și a se amesteca în organizarea instituțiilor sale de conducere, pentru a atrage Grecia în orbita intereselor lor.

pinînd multă rezistență din partea cercurilor reacționare, la o modernizare treptată a statului, la o adaptare a instituțiilor acestuia, după model european. Această linie a reformelor se va afirma definitiv cu începere din 1839, cînd în numele sultanului Abdul Medjid s-a emis decretul numit Gülhané (Camera trandafirilor)⁷, prin care se prevedea o reformă a justiției, a sistemului fiscal și se dezvolta în continuare reforma militară.

Pe de altă parte, după pacea de la Adrianopol, în atitudinea Rusiei față de problema orientală a intervenit o schimbare, pentru aproximativ 15 ani. Țarul Nicolae I a numit o comisie de experți, care să analizeze consecințele crizei dintre 1821—1829 și să facă recomandări pentru viitoarea politică a Rusiei. Concluziile acestei comisii au fost că apariția unor state balcanice libere sau autonome și perspectiva constituirii altora, într-un cuvînt lupta pentru independență a popoarelor nu oferă Imperiului țarist o bază sigură pentru influența sa în sud-estul Europei. În consecință, se recomanda convertirea politicii țariste la principiul menținerii statu-quo-ului Imperiului otoman. Prin prisma acestui fapt trebuie interpretat acordul ruso-austriac de la Münchengrätz (18 septembrie 1833), reprezentînd o reînnoire bilaterală a pactului Sfintei Alianțe, în spiritul riguros conservator și reacționar manifestat inițial, din 1815.

În funcție de noua poziție a guvernului de la Petersburg se clarifică mai deplin aspectele unui nou moment al problemei orientale, acela al conflictului turco-egiptean dintre 1831—1833. Egiptul, stat vasal sultanului, dar o vasalitate mai mult teoretică, dotat cu instituții mai moderne — consecință parțială a reformelor introduse în timpul ocupației franceze dintre 1798—1801 — aspira către autonomie și chiar independență.⁸ Cu o armată mult mai bine instruită și dotată decît cea otomană, egiptenii au înaintat, în 1832, peste Palestina și Siria, au intrat în Asia Mică și prin victoria de la Konieh și-au deschis drum spre capitala otomană. Sultanul a apelat la ajutorul puterilor străine. Anglia a ezitat să intervină, lăsînd Rusiei inițiativa. În februarie 1833, flota rusă e trimisă în Bosfor, iar în aprilie un corp expediționar rusesc e debarcat pe țărmul asiatic al strîmtorii. Intervenția Rusiei a determinat aplanarea conflictului turco-egiptean pe cale negociată. Sultanul a consimțit la o considerabilă creștere teritorială a Egiptului în Orientul apropiat (pînă în nordul Siriei). El a încheiat, totodată, cu Rusia tratatul de la Unkiar-Iskelessî, de fapt o alianță ofensivă și defensivă, un articol secret al căruia obliga pe sultan să închidă trecerea prin Dardanele și Bosfor pentru vasele de război ale tuturor statelor cu excepția vaselor rusești.

După cum rezultă din deznodămîntul acestui episod, procesul de dezagregare teritorială a Imperiului otoman continuă tot sub loviturile venite din interior, care se deplasează însă din zona balcanică în cea a Orientului apro-

⁷ Numit astfel după decorația interioară a încăperii din palatul sultanilor, unde s-a semnat acest decret.

⁸ Independență pe care, fără îndoială, și-ar fi cucerit-o încă în secolul trecut, dacă n-ar fi fost împiedicat de intervenția militară și ocupația engleză, care, în 1882, a înăbușit revoluția națională izbucnită în această țară.

piat. Marile puteri par să fi intrat într-o fază de expectativă. Rusia, deși aflată într-o poziție extrem de avantajoasă în urma cererii de ajutor a Turciei și a abținerii Angliei de la o intervenție, nu insistă asupra altor compensații din partea sultanului, în afara clauzei privind regimul special al navigației prin strâmțori. Nu e mai puțin adevărat că în 1833 se putea descifra perspectiva unui important spor de influență a Rusiei asupra Imperiului otoman, obținut pe cale pașnică, prin promptitudine diplomatică, iar nu prin război.

Diplomația britanică a sesizat acest fapt, regretând pasivitatea ei momentană și căutând prilejul de a restabili echilibrul de influență la Constantinopol. El s-a ivit în aprilie 1839, când Turcia, voind a-și lua revanșa asupra Egiptului, a dezlănțuit un atac asupra acestei țări, care s-a soldat însă cu noi înfrângeri, pe uscat cât și pe mare. Anglia a luat imediat inițiativa unei intervenții în favoarea Turciei, atrăgând de partea ei și Austria. Forțe anglo-austriece au fost trimise pe coastele Siriei, obligând Egiptul să înceteze ostilitățile. În cadrul unei conferințe internaționale convocate la Londra, la 13 iulie 1841 s-a semnat de către marile puteri, inclusiv Turcia, o convenție privind regimul de navigație prin strâmțori, care anula prevederile tratatului rusoturc de la Unkiar-Iskelessi, în sensul că sultanul se obliga să nu permită trecera nici unor vase de război străine, în timp de pace. Se institua prin urmare un regim de neutralizare a strâmțorilor.

Acest moment al chestiunii orientale arată că marile puteri, respectând în aparență integritatea teritorială și drepturile de suveranitate internă ale Imperiului otoman și ale sultanului, au deplasat accentul rivalității dintre ele pe câștigul unei influențe predominante asupra conducerii statului otoman, nădăjduind fiecare să rezolve pe această cale, în favoarea sa, problema ce nu reușise a se soluționa prin împărțiri teritoriale, nefiind în stare să se afle un sistem de compensații care să satisfacă toate părțile interesate.

Rusia, care de la 1829 adoptase aceeași tactică și păruse a fi foarte aproape de a dobândi o poziție eminentă la Constantinopol în 1833, e dezamăgită de răsturnarea de situație realizată de diplomația engleză în 1841. De aceea diplomația rusă va reveni treptat la ideea inițială de a respinge Imperiul otoman din Balcani, și a-și instaura controlul asupra cheii strategice constituite de strâmțori. Ea caută să atragă Anglia într-o combinație bilaterală, considerând că celelalte mari puteri nu aveau interese atât de directe în problema orientală și că, avînd concursul Angliei, veleitățile altora la împărțirea moștenirii otomane vor putea fi neutralizate. În acest spirit a purtat țarul Nicolae I convorbiri la Londra, în 1844, cu lordul Aberdeen și cu alți reprezentanți ai Foreign Office-ului. El a propus o împărțire a Turciei, în cadrul căreia Angliei i se oferea Egiptul și insula Creta iar Rusiei i-ar fi revenit Constantinopolul și influența în Peninsula Balcanică. Anglia a respins propunerea, ceea ce a însemnat, după opinia istoricilor englezi, semănarea germinilor conflictului oriental din 1853—1856.

Într-adevăr, în acest război, ale cărui cauze directe și desfășurare sînt prea cunoscute pentru a mai insista asupra lor, s-au evidențiat pozițiile di-

vergente ale Rusiei și ale puterilor occidentale față de problema orientală, așa cum se schițaseră acestea în cursul convorbirilor din 1844.

Rusia a reînceput tradiționala sa ofensivă militară în direcția Balcanilor, pe când Anglia și Franța s-au declarat pentru integritatea Imperiului otoman — principiu afișat de altfel mai mult propagandistic — și au intrat în război în alianță cu Turcia.

Tratatul de pace de la Paris, din 30 martie 1856, prevedea restituirea reciprocă a teritoriilor ocupate în timpul ostilităților, respectarea de către toate marile puteri a integrității otomane și confirmarea convenției de la Londra asupra strîmtorilor, neutralizarea Mării Negre, libertatea navigației pe Dunăre, neamestecul în problemele interne ale Turciei. Se recunoștea autonomia Serbiei sub garanția colectivă a puterilor și se institua protectoratul lor comun asupra Principatelor Române, cu prevederi asupra unei apropiate reforme a statutului politic intern al acestora, după o consultare a unor organe reprezentative — viitoarele divanuri ad-hoc. Totodată, o parte din sudul Basarabiei era restituită Moldovei.

De fapt, cu tratatul de la Paris se încheia ceea ce am putea numi desfășurarea problemei orientale pînă la mijlocul veacului al XIX-lea. Desfășurare, dar nici pe departe rezolvare a ei. Rivalitatea marilor puteri n-a făcut decît să prelungească această spinoasă problemă, care în prima jumătate a secolului trecut a ocupat un loc principal în relațiile internaționale. Constatarea acestei incapacități a marilor puteri de a ajunge la un acord în jurul pretențiilor lor nejuste la dominație și împărțire arbitrară a teritoriilor și influenței în Europa sud-estică și Orientul apropiat se conjugă cu aceea a consolidării principiului echilibrului european, ele fiind puncte ale bilanțului desfășurării chestiunii orientale pînă la 1856.

Acest bilanț mai cuprinde afirmarea puternică a voinței de libertate și independență a popoarelor supuse de turci, factor de care marile puteri n-au putut să nu țină seama, deși în concepția lor ar fi fost dispuse să-l neglijeze ori să-l folosească exclusiv în realizarea scopurilor proprii. Pînă la 1856 lupta acestor popoare a reușit să realizeze independența Greciei, dar nu și integritatea teritoriului ei național, autonomia Serbiei și a Egiptului, consolidarea autonomiei interne a țărilor române. De asemenea, ea a constituit un factor important al determinării reformelor interne în Imperiul otoman. În lupta pentru independență s-a afirmat singura cale justă de rezolvare a problemei orientale, care se va realiza treptat, în a doua jumătate a secolului trecut și prima jumătate a secolului nostru prin constituirea statelor naționale independente ale tuturor popoarelor din întinsa zonă do minată odinioară de Imperiul otoman.